

ІНТЕНСИВНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ

На цій проблемі має бути зосереджена увага всіх учасників земельних відносин. Адже в деяких місцевостях центрального регіону розораність земель сягає 94 %, тоді як у європейських країнах - 40-60 %

О.СИЧОВА,
аспірант*
Національний
університет біоресурсів
і природокористування
(м. Київ)

В аграрній економіці особливе місце для забезпечення її сталого розвитку займають земельні ресурси. Стан їх, рівень використання та якість ґрунту значною мірою впливають на випуск готової продукції, а отже, й обсяг пропозиції на ринку. **Під впливом цих чинників формується економічна ефективність сільськогосподарського виробництва та прибутковість господарів.**

Розвиток землекористування аграрними структурами сьогодні характеризується низкою нестабільних тенденцій. В умовах світової фінансової кризи вони ще більше поглиблюються через брак обігових коштів і неспроможність значної частини господарств залучити необхідні матеріально-технічні та фінансові ресурси для виконання технологічних операцій на науково обґрунтованому рівні. **Тож землекористування в багатьох випадках розвивається екстенсивним шляхом.**

Усі процеси, які відбуваються у сільськогосподарському землекористуванні, підпорядковані економічному механізму, котрий слід розуміти як систему земельних відносин, регулювання яких здійснюється через адміністративні, організаційні та економічні інструменти для забезпечення раціонального землекористування [5, с. 338]. Тому до забезпечення ефективної вдачі земельних ресурсів необхідно підходити комплексно. Мета цієї статті - дослідження сучасного стану землевикористання сільськогосподарськими підприємствами та розробка пропозицій щодо його розвитку.

За даними Держкомстату України протягом 2000-2011 років відмічається зменшення обсягів площ сільськогосподарських угідь в агроформувань і громадян. Так, у 2000-му їх площі становили 38,4 млн. га, а в 2011-му -

майже на 1,9 млн. менше, або на 5,0 %. Звичайно, земельні ділянки не зникають. Просто відстежується негативна тенденція виведення сільськогосподарських угідь з обігу та зміну їх цільового призначення. **Тобто, масиви, придатні для виробництва харчових продуктів, передаються для будівництва житла, об'єктів промисловості, логістичних приміщень тощо. Це призводить до істотного зниження їх якості, а в деяких випадках і повної втрати родючості.**

На нашу думку, така тенденція пов'язана з тим, що підприємства не мають фінансових і матеріальних можливостей належним чином використовувати земельні наділи, а низька прибутковість сільськогосподарського виробництва не дає змоги розв'язувати наявні проблеми. Тому вони й шукають інші варіанти - навіть через зміну форми землекористування.

Найбільш чітко такі тенденції простежуються в Чернігівській, Рівненській і Львівській областях, де площі сільськогосподарських угідь агроформувань і громадян зменшилися на 8,5, 8,8 і 8,8 % відповідно, а також на Житомирщині. Тут зниження досліджуваного показника відбулося майже на 15 %. Тобто, саме в цих областях ефективність аграрного виробництва не забезпечує мотивації для використання землі для отримання харчових продуктів.

Найкраща ситуація в згаданому плані у Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Херсонській, Хмельниць-

кій і Чернівецькій областях, де темпи зниження за 2000-2011 роки не перевищували 3 %. Інакше кажучи, тут приділяють значну увагу розвитку аграрної сфери економіки, підвищенню її ефективності та забезпеченню продовольчої безпеки країни.

Протягом 2000-2011 років в Україні масив ріллі сільськогосподарських підприємств і громадян зменшився на 428,6 тис. га - з 31409,5 тис. у 2000-му до 30980,9 тис. у 2011-му, або на 1,4 %. Тобто, відстежується негативна тенденція до скорочення площ ріллі. Змінюється цільове призначення землі й вона виводиться із сільськогосподарського обігу. Досліджуваний період можна поділити на два етапи. Перший - з 2000 року до 2006-го, коли площа ріллі зменшилася на 607,8 тис. га. Другий - з 2006 року до 2011-го, коли вона збільшилася на 179,2 тис. га. - з 30801,7 тис. до 30980,9 тис. га.

На думку фахівців, значною мірою це пов'язано з економічною ситуацією в Україні та світі. Так, до 2006 року швидкими темпами розвивалося будівництво житла, що потребувало виділення земельних ділянок. **Значний попит стимулював зростання цін на землю різних категорій, що перевищувало інтерес до аграрного виробництва, тож землевласники реалізовували землі, у тому числі й ріллю. Після 2006-го будівництво вповільнилося через зниження його економічної ефективності.** Кризові явища призвели до певних змін у землекористуванні.

* Науковий керівник - Ільчук М.М., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН України

Зростання цін на харчові продукти на світовому ринку стимулювало розвиток сільськогосподарського виробництва. Аграрії намагалися залучити до використання якомога більші площі, що й спричинило зростання масивів ріллі. У 2011-му досліджуваний показник найбільше зріс порівняно з 2000 роком. На Чернігівщині, в АР Крим, Вінницькій, Полтавській, Дніпропетровській і Запорізькій областях. Темпи нарощування становили відповідно 104,7, 103,0, 100,9, 100,4, 100,3 і 100,1 %.

Одним з найважливіших показників, що характеризують землекористування та ефективність використання земельних ресурсів є співвідношення площі ріллі в користуванні підприємств і громадян до загальної площі сільськогосподарських угідь. В економічній науковій літературі він називається рівень розораності. **У 2011 році в Україні масив ріллі сільськогосподарських підприємств і громадян становив 30980,9 тис. га, а всіх сільськогосподарських угідь у них - 36483,3 тис. Тобто, рівень розораності сягнув 84,9 %. При цьому в семи областях зафіксовано рівень досліджуваного показника, що перевищує 90%, з них у трьох (Кіровоградська, Дніпропетровська та Черкаська) він становить понад 94 %.**

Така ситуація потребує серйозної уваги всіх без винятку учасників земельних взаємовідносин - власників, користувачів і державних організацій. Високий рівень розораності свідчить про таку ж інтенсивність використання земельних ресурсів, що в тривалому періоді призводить до зменшення їх економічної ефективності. Адже внаслідок цього поширюються вітрова та водна ерозії, виснажується ґрунт, накопичуються мінеральні речовини в

Таблиця 1. Групування областей України за рівнем розораності сільськогосподарських угідь в агроформувань і громадян, 2011 р.*

Рівень розораності, %	Кількість областей	Загальна площа с.-г. угідь, тис. га	Загальна площа ріллі, тис. га	Область
до 67,6	2	1440,2	916,9	Закарпатська, Львівська
67,7-77,5	6	6071,2	4437,5	Луганська, Чернівецька, Волинська, Чернігівська, Івано-Франківська, Рівненська
77,6-87,4	7	10382,3	8494	Житомирська, Сумська, АР Крим, Хмельницька, Харківська, Київська, Тернопільська
понад 87,5	10	18661,1	17081,9	Донецька, Одеська, Запорізька, Вінницька, Полтавська, Миколаївська, Херсонська, Черкаська, Дніпропетровська, Кіровоградська

* за даними Державної служби статистики України [3]

ньому тощо. У кінцевому підсумку це призводить до зниження врожайності сільськогосподарських культур.

У більшості європейських країн розораність угідь знаходиться в межах 40-60 %. Це свідчить про збалансовану політику в сфері організації землеустрою. Уряди багатьох держав проводять консервацію земель, стимулювання розвитку вирощування багаторічних культур та інші заходи щодо захисту земельних ресурсів і зменшення навантаження на них. Оптимальна система землекористування та організація виробництва приводять до підвищення родючості ґрунтів, що позитивно впливає на прибутковість аграрного виробництва.

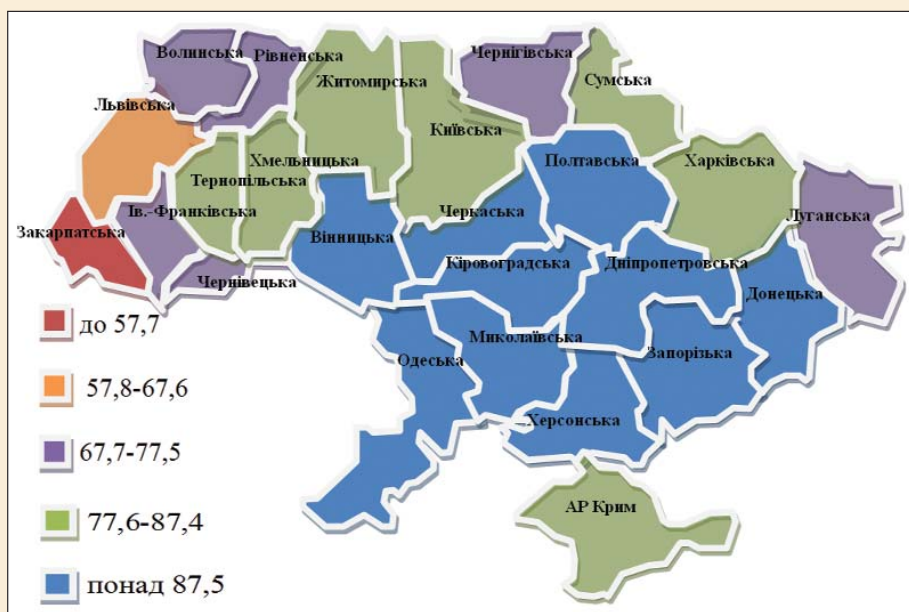
Групування областей України за рівнем розораності угідь сільськогосподарських підприємств і громадян у 2011 році дає підстави стверджувати, що найбільше навантаження припадає на південну й центральну частину

країни. Саме тут досліджуваний показник у більшості областей перевищує 80 %, а в деяких - 90 %. **У 2011 році в 17 областях розораність становила понад 77,6 %, а в 10 з них - понад 87,5% (табл. 1). На останню групу припадало понад 51,0 % сільськогосподарських угідь і 55,2% ріллі.**

Найгірша ситуація з розораністю спостерігається в Кіровоградській, Дніпропетровській та Черкаській областях, де площа ріллі в структурі сільськогосподарських угідь становить 96,7, 94,4 і 94,2 % відповідно. Найкраща - відстежується в Закарпатській та Львівській областях. Тут рівень розораності найменший порівняно з іншими регіонами й становить 47,9 і 67,6 %. **Але таке лідерство можна вважати умовним, оскільки значна територія цих регіонів зайнята гірськими масивами, непридатними для інтенсивного сільськогосподарського використання. Графічні результати групування можна подати наступним чином (рис. 1).**

За даними Держкомстату рівень розораності в Україні невинно зростає (рис. 2). Так, у 2000 році він становив 81,8 %, а в 2011-му - 84,9 %, тобто збільшився на 3,1 %. Така тенденція занепокоює, оскільки все більше земель знаходяться в інтенсивному господарському використанні. Крім того, ця ситуація підтверджує й певні зміни в структурі сільськогосподарського виробництва. **Збільшення площ під ріллею та скорочення їх під сіножатями, пасовищами й багаторічними насадженнями свідчить про зменшення зацікавленості аграріїв до ведення тваринництва та зростання інтересу до вирощування рослинницької продукції.**

Отже, наведену тенденцію не можна назвати позитивною, бо в Україні ще не достатньо розвинені потужності по зберіганню та переробці сільськогосподарської продукції. Тому-то значна її частина й експортується на світові ринки як сировина за істотно нижчими цінами. Через це виникає

Рис. 1. Рівень розораності в Україні у 2011 р., % (розроблено за даними Державної служби статистики України [3])

певна залежність вітчизняного агробізнесу від міжнародної кон'юнктури на сільськогосподарську продукцію та продовольство. А це, зрозуміло, позначається на економічній безпеці держави в цілому.

Динаміка зростання рівня розораності в регіонах України не однозначна. Так, протягом 2000-2011 років в 6 областях (Житомирська, Чернігівська, Рівненська, Полтавська, АР Крим та Волинська) темпи приросту перевищували 5%. При цьому беззаперечними лідерами були Житомирська та Чернігівська області, де збільшення розораності становило 116,5 і 114,4%. У 6 областях темпи зростання розораності не перевищували 2%. До них відносяться Вінницька, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Київська, Харківська та Хмельницька області.

Найкраща ситуація за досліджуваним показником спостерігається в Луганській, Херсонській та Чернівецькій областях, де інтенсивність використання сільськогосподарських угідь дещо знизилася, а темпи скорочення рівня розораності становили 1,6, 0,2 і 0,6% відповідно.

Важливими показниками, що характеризують інтенсивність використання земельних ресурсів, є виробничі витрати та прибуток на 1 га посівної площі сільськогосподарських культур. **В Україні чітко простежується зростання рівня витрат на 1 га щодо основних сільськогосподарських культур за природно-кліматичними зонами з півночі на південь (за виключенням озимого пшениці в зоні Лісостепу) (табл. 2). Стосовно ж до прибутку на 1 га, то ця тенденція не чітко проявляється.**

Важко не погодитися з думкою науковців, які стверджують, що розв'язання нагальних проблем сільського гос-

Таблиця 2. Інтенсивність використання ріллі аграрними формуваннями України по зонах, 2011 рік

Культура	Полісся		Лісостеп		Степ		У середньому	
	Витрати, грн./га	Прибуток, грн./га	Витрати, грн./га	Прибуток, грн./га	Витрати, грн./га	Прибуток, грн./га	Витрати, грн./га	Прибуток, грн./га
Озима пшениця	2698	21,8	2770	150,0	2324	328,1	2490	225,4
Кукурудза на зерно	4211	637,1	3777	1246,2	3349	942,4	3730	1102,9
Ріпак	4092	2227,2	3783	533,3	2698	920,9	3246	1041,8
Соняшник	4287	648,2	2942	2070,0	2319	1877,3	2580	1975,9

подарства потребує поглибленої земельної реформи, котра передбачає створення організаційно-правових, економічних, наукових та інших соціально-орієнтованих засад, спрямованих, зокрема, на ефективне та економічне використання, відтворення і захист ґрунтів, особливо на землях сільськогосподарського призначення [4, с.109].

При цьому особливу вагу варто приділяти охороні земель, яку необхідно розглядати в двох рівнях: мікроекономічному, коли громадяни реалізують певні заходи, й макроекономічному, основними компонентами якого є розробка загальнодержавних, регіональних і місцевих цільових програм [1, с. 23].

Тобто, для вдосконалення землекористування сільськогосподарськими підприємствами потрібно поєднувати зусилля товаровиробників і відповідних державних органів. Водночас, через відсутність бюджетного фінансування на проведення науково-обґрунтованих меліоративних заходів основним напрямом розвитку залишається повне ресурсне забезпечення відповідно до технологічних потреб, рівень якого в більшості агроформувань нині не перевищує 60%.

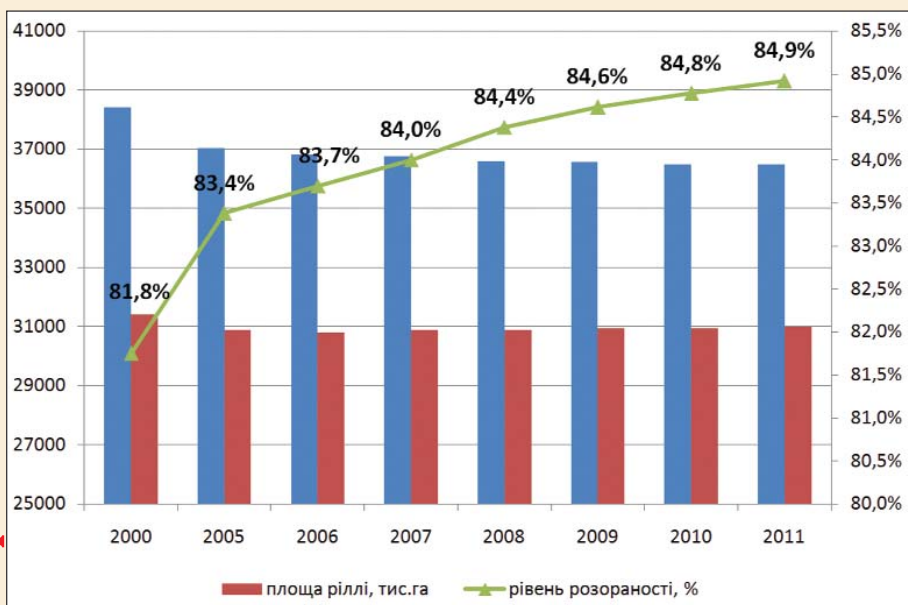
Висновки.

Останнім часом землекористування розвивається завдяки збільшенню площ в обробітку. Унаслідок залучення значних масивів сільськогосподарських угідь для вирощування рослинницької продукції ускладнюється екологічна ситуація. **Це підтверджується стрімким зростанням еродованих площ і земель, які не можуть бути використані для аграрного виробництва. На нашу думку, для розв'язання даних проблем важливим є досвід розвинених країн, де значна частка земель виводиться з інтенсивного обігу. Тим самим зменшується навантаження на ґрунт та забезпечуються необхідні умови для його відновлення.**

З просуванням з півночі на південь чітко простежується тенденція до зменшення витрат на 1 га посівної площі основних сільськогосподарських культур, що не однозначно відображається на прибутку. Це можна пояснити відмінністю в рівнях закупівельних цін, котрі значною мірою впливають на прибутковість.

Використана література.

1. **Бойко Л. М. Регулювання земельних відносин у сільському господарстві / Л. М. Бойко. - К.: ННЦ ІАЕ, 2011. - 316 с.**
2. **Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік. Статистичний бюллетень. - К.: Державна служба статистики України, 2012. - 88 с.**
3. **Статистичний збірник "Сільське господарство України - 2011". - К.: Державна служба статистики України, 2012. - 386 с.**
4. **Терещенко В. К. Соціально-економічний розвиток сільських територій / За ред. В. К. Терещенка. - Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. - 348 с.**
5. **Шевелюк В. В. Економічний механізм раціонального землекористування в аграрних формуваннях сільських територій / Шевелюк В. В. // Науковий вісник НУБіП України. - №163. Частина 3. - 2011. - с.336-342.**

Рис.2. Динаміка рівня розораності сільськогосподарських угідь в Україні (розраховано за даними Державної служби статистики України [3])